

УКРАЇНА – ФРАНЦІЯ. ПЕРЕПЛЕТЕННЯ ЧАСІВ І ДОЛЬ

(медальєрне мистецтво України)

■ Віктор Барштейн, Юрій Барштейн (Київ)

За часів колишнього СРСР кожен рік випускалася велика кількість настільних пам'ятних медалей, присвячених ювілеям діячів науки та культури багатьох країн світу, історичним подіям, їх героям. Багато медалей мало відношення до Франції. Можна згадати чудові твори медальєрного мистецтва, присвячені вченим Жану Батісту Ламарку, Луї Пастеру, П'єру Кюрі, художникам, скульпторам Антуану Ватто, Оноре Дом'є, Ежену Делакруа, Едгару Дега, Едуарду Мане, Густаву Курбе, Огюсту Родену, мислителям, філософам, драматургам, поетам і письменникам Мішелю Монтеню, Вольтеру, Жану Батісту Мол'єру, Жан Жаку Руссо, П'єру Жану Беранже, Поставу Флоберу, Віктору Гюго, Жюлю Верну, Анрі Барбюсу, Ромену Роллану, композитору Гектору Берліозу і багатьом іншим.

Доля одного з великих французьких письменників Оноре де Бальзака була пов'язана з Україною. В 1833 р. почалося листування Бальзака з Евеліною Ганською, яке тривало все життя. 14 березня 1850 р. в Україні, у Бердичеві у костьолі Святої Варвари відбулося одруження Бальзака з Евеліною Ганською, про яку через три дні після одруження він писав: «... я женився на єдинственній жінчині, которую любил, люблю больше, чем прежде, и которую буду любить до самой смерти». Бальзак відвідував Київ, масток Ганської Верхівня, що неподалік від Бердичева.

Чудову медаль (65 мм, томпак, Ленінградський монетний двір), присвячену Оноре де Бальзаку, створив у 1975 р. талановитий скульптор із Санкт-Петербурга Олексій Королюк (рис. 1). Більшу частину аверсу медалі займає чудово виліплений, високорельєфний, профільний, звернений праворуч портрет письменника. Під ним ліворуч – дати життя: 1799–1850.

Справляє сильне враження реверс медалі (рис. 2). В оточенні шести високохудожніх портретних зображень персонажів, створених великим письменником, напис: «de Balzac».

Хотілося б зупинитися на деяких медалях українських скульпторів, присвячених видатним особистостям, в чій долі так чи інакше переплелися Україна і Франція.

І почнемо ми з дуже давніх часів, з XI ст. Французький король Генрих I звернув свою увагу на далекий Київ у пошуках гідної дружини. Дві дочки Великого київського князя Ярослава Мудрого – Єлизавета та Анастасія – вже були одружені з норвезьким королем Гаральдом та угорським королем. Посольство Генриха I прибуло у Київ за Анною (народилась близько 1024 р. – померла не раніше 1075 р.). Красива, розумна і освічена Анна стала дружиною (1049–1060) французького короля. Після його смерті Анна стала регенткою Франції при малолітньому синові – Філіппі I.

На замовлення Національного банку України, в ознаменування 200-ліття Банку Франції скульптор Роман Чайковський, головний художник Монетного двору України, створив медаль діаметром 35 мм із золота (рис. 3). У центрі медального поля аверсу, в овалі розміщено напівпогрудне, профільне, звернене на 3/4 ліворуч портретне зображення Анни Ярославни, основою якого стала стародавня гравюра. Навколо – напис українською (нижня половина медалі) і французькою (верхня половина медалі) мовами: «Анна Ярославна – королева Франції Anna de Kiev - Reine de France» (Анна з Києва – королева Франції). Високе естетичне сприйняття створюється не тільки чудово проробленим портретом, а й використанням різних фактур поверхні медального поля: дзеркального тла, зернистої матової поверхні медальйона та шрифту і матової поверхні дещо іншої фактури – портрета Анни Ярославни.

Реверс медалі – текстовий: привітання Банку Франції, підписане тодішнім Головою Нацбанку України В. Стельмахом. Банк Франції у своєму посланні високо оцінив медаль та підкреслив, що її буде включено до колекції монет і медалей банку.

Михайло Белень, скульптор, художник, поет і письменник створив цілий ряд медалей, присвячених діячам медицини. Серед них – однобічна медаль із теракоти діаметром 200 мм, присвячена Нестору Максимовичу Максимовичу-Амбодіку, одному з основоположників наукового акушерства,

творця вітчизняної медичної термінології, першого вітчизняного професора акушерства (рис. 4).

Автор змістив високорельєфний, погрудний, майже анфас, портрет вченого дещо лівіше центру медального поля. Ретельно пророблено як обличчя, так і перука, одяг, характерний для другої половини XVIII - початку XIX ст. Навколо – напис у три рядки російською мовою, ліворуч: «Врачебное вешествословие Врачебной науки доктор и профессор», праворуч: «Нестор Максимович Максимович-Амбодик 1744–1812».

Нестор Максимович-Амбодик закінчив Києво-Могилянську академію і Петербурзьку шпитальну школу, продовжив своє навчання у Франції, у Страсбурзі, де отримав докторський диплом. Крім своєї основної спеціальності, про яку ми згадували вище, високоосвічена людина, Максимович-Амбодик видав «Врачебное вешествословие, или Описание целительных растений...» «з чудовими власними малюнками, «Анатомо-физиологический словарь», підручник ботаніки, ботанічний словник.

Михайло Белень створив і однобічну медаль із теракоти діаметром 200 мм, присвячену видатному біологу, одному із засновників еволюційної ембріології, порівняльної патології, мікробіології і імунології, почесного члена Петербурзької Академії наук Іллі Іллічу Мечникову (рис. 5).

У житті Мечникова нерозривно переплелися Україна і Франція. Ілля Ілліч закінчив харківську гімназію, Харківський університет. У 1868 р. став доктором зоології. З 1870 по 1882 р. Мечников був професором кафедри зоології і порівняльної анатомії Новоросійського університету в Одесі. У 1886 р. він організував Одеську бактеріологічну станцію, де почав готувати вітчизняних бактеріологів. Знайомство з Луї Пастером стало початком французького періоду у житті Мечникова. З 1888 р. він почав працювати завідуючим відділенням Інституту Пастера, а з 1903 р. – заступником директора. Мечниково було обрано членом Французької Академії наук. У 1908 р. разом із Паулем Ерлихом Мечникову була присуджена Нобелівська премія за обґрунтування гуморальної теорії імунітету.

Рельєфний, погрудний, майже анфас, дещо звернений ліворуч, портрет Мечникова займає центральну частину медального поля. Представлено образ мудрої, сильної людини, невтомного дослідника, здатного на медичний подвиг (у 1881 р. Мечников прищепив собі поворотний тиф із метою довести його заразність через кров), разом з тим (за свідченням Льва Толстого), не володіючого вузькістю спеціаліста, вченої людини, а навпаки, такого, що відчуває широкий інтерес до всього і, в особливості, до естетичних сторін

життя. По колу медального поля розміщено дворянський напис російською мовою, ліворуч: «Илья Ильич Мечников 1845–1916», зверху і праворуч: «О защитных силах организма. Невосприимчивость в инфекционных болезнях».

Одним із багатьох учнів Іллі Ілліча Мечникова був видатний український мікробіолог і епідеміолог Данило Кирилович Заболотний. Він народився 1866 р. Навчався у Новоросійському університеті в Одесі і Київському університеті св. Володимира. У 1889 р. був співробітником Одеської бактеріологічної станції, організованої Мечниковим. За запрошенням останнього, в 1898 р. Заболотний працював у Пастерівському інституті (Франція). Далі були численні експедиції на епідемії у різні країни світу. У 1928 р. Заболотного було обрано Президентом Академії наук Україн, він організував Інститут мікробіології, став його першим директором.

Медальєр Олег Кошовий за ескізом художника В. Серова створив медаль (62 мм, бронза), присвячену Данилу Заболотному (рис. 6). Більшу частину аверсу займає високорельєфний, напівпогрудний, майже анфас, портрет вченого. По колу медального поля ліворуч і зверху напис українською мовою: «Академік Данило Заболотний». Праворуч від портрета – дати його життя у два рядки: 1866 / 1929».

На реверсі – шестирядковий напис українською мовою: «Видатний мікробіолог та епідеміолог 100 років з дня народження».

У своїй серії медалей «Поэты «Серебряного века» маріупольський скульптор-медальєр Юхим Харабет створив у 1995 р. чудову медаль (136 мм) із біквіта, присвячену видатній поетесі Анні Ахматовій.

Анна Андріївна Ахматова (справжнє прізвище – Горенко) народилася в 1889 р. у передмісті Одеси – Великий Фонтан. У 1907 р. вона закінчила Фундуклеївську гімназію у Києві і вступила до юридичного відділення Вищих жіночих курсів. Проте юриспруденція Ахматову не захоплювала. Вона завзято працювала над віршами. Частина віршів її першої книги «Вечер» була написана у Києві. Вірогідно, найкращі спомини в її житті стосуються Парижу. У 1910 р. Ахматова взяла шлюб з поетом Миколою Гумільовим. Їх весільна подорож була до Парижу. Навесні наступного року Ахматова також була у Парижі.

Повернімося до медалі, присвяченій Ахматовій. Майже все медальне поле аверсу (рис. 7) займає чудовий профільний, звернений праворуч, поясний портрет поетеси. У витончено виліплених руках – намисто. Це – знак не тільки того, що Ахматова його любила і часто носила, але й, скоріше за все, символ її життєвого шляху, етапи її життя: від

1

2

3

найбільших намістин, символізуючи блискучий початок, злет її таланту, до тих, які поступово зменшуючись, ніби відходять у небуття, як символ тяжких втрат, випробувань, незаслужених обвинувачень. Ще одна асоціація із збірником «Четки», який Ахматова, на відміну від критиків, вважала найбільш вдалим. На медалі немає імені поетеси, і в цьому, мабуть, не було необхідності, тому що образ красивої, витонченої жінки з чудовим патриціанським профілем, так вдало створеним автором, пізнається відразу. Автор медалі скористався своєю улюбленою пластичною манерою рельєфу і контррельєфу у чистих та співучих лініях, об'ємністю, грою тіней, які оживили образ. На аверсі, в його правій частині – куточок газової шалі, яку Ахматова так любила накидати на плечі. Шаль переходить на реверс медалі й летить на тлі грат Літнього саду, його статуї, як символ духу Поета, який витає понад улюбленим містом – Санкт-Петербургом, незважаючи на те, що Поет пішов від нас. Праворуч і ліворуч від статуї Літнього саду розміщено дати життя Ахматової: 1889–1966.

Чудова медаль (68 мм, позолочена латунь) Оксани Терьохіної і Наталі Домовицьких присвячена III Міжнародному конкурсу юних піаністів пам'яті Володимира Горовиця (Київ, 1999 р.).

Володимир Горовиць народився в Україні, у Києві в 1903 р. Перші уроки музики він отримав від матері. У 1912 р. він почав навчатися у Київській консерваторії, яку закінчив у 1919 р. У 1925 р. Володимиру вдається поїхати з країни більшовиків до Європи на гастролі. Успіх виступів у Берліні, де й почалося його сходження на вершину музичного Олімпу, також у Парижі здебільшого визначили його подальшу долю. Вірогідно, саме у Парижі, де радянський консул погрожував йому всілякими мислими карами у разі неповернення до СРСР негайно, Горовиць вирішив залишитися на Заході. Франція ще раз з'являється в його долі, коли він останній раз бачиться з батьком, що приїхав для цього до Парижу. По поверненні до СРСР батько Горовиця загинув у сталінських таборах.

Більшу частину аверсу медалі (рис. 8) займає високорельєфний, профільний, напівпогрудний, звернений на 3/4 ліворуч, портрет великого піаніста ХХ ст. Найважливішою умовою успіху скульптора при створенні медалі, присвяченої якійсь видатній особистості, так званої персоналії, є передача духовного світу цієї особистості, характерних її рис. На нашу думку, це вдалося скульпторам у повній мірі. Тонко виліплене обличчя, загадкова напівпосмішка, характерна для цього капризного генія, старанно пророблений одяг. У житті для Володимира Горовиця була важлива кожна дрібниця, пов'язана з одягом:

4

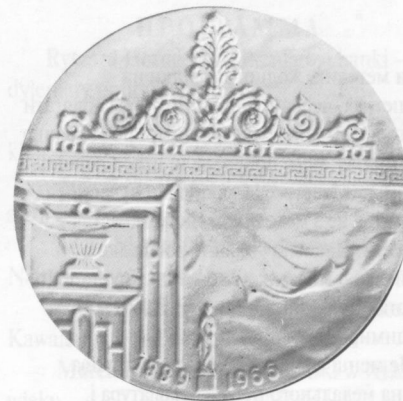
5

6

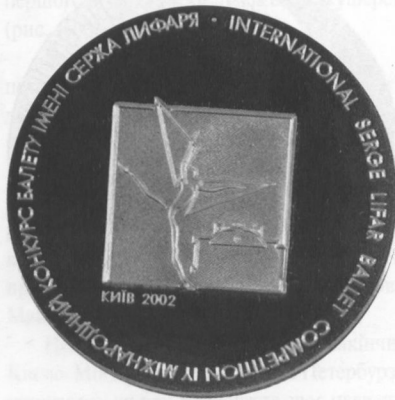

7

8

9

10

тільки метелик, жодної зморшки на шарпетках, черевки повинні добре облягати ногу тощо. Як пише автор книги про Горовиця Девід Дюбал, його попередили перед першим візитом до Маестро, що якщо він буде при краватці, а не з метеликом, його можуть і не прийняти. Навколо – напис російською і англійською мовами: «Владимир Горовиць In Memoriam Vladimir Horowitz» (Пам'яті Володимира Горовиця).

Не менш вдалий і реверс медалі. Ліва частина медального поля – клавіатура і, високим рельєфом, руки геніального піаніста на ній. Руки, на які неможливо було не звернути увагу, вперше побачивши Горовиця за роялем. Майже прями пальці, неймовірна швидкість їх руху клавіатурою, виключна спритність, з якою вони рухалися цілком незалежно один від одного, як писав один із критиків. Навіть окремі пальці, ніби жили своїм особистим музичним життям. Права частина медального поля реверсу – силует кришки роялю, що височить над клавіатурою. По ній навколо – напис англійською мовою: «International Competition Of Young Pianists» (Міжнародний конкурс юних піаністів), у середині – шестирядковий напис українською мовою: «III Міжнародний конкурс юних піаністів пам'яті В. Горовиця Київ 1999».

Звертає на себе увагу висока шрифтова культура авторів медалі.

З Україною і Францією, Києвом і Парижем пов'язана доля іншого видатного діяча культури – Сержа Лифаря, портрет якого розміщено на медалі тих самих авторів, Оксани Терьохіної і Наталі Домовицьких. Медаль (65 мм, позолочена латунь) присвячена IV Міжнародному конкурсу балету імені Сержа Лифаря (Київ, 2002 р.).

Сергій Лифарь, якого у усьому світі вважають французьким хореографом, а ми маємо право вважати його хореографом і українським, народився у Києві в 1905 р. У 1923 р. Лифарь емігрував до Франції. Зустрівшись із Дягилевим, Лифарь незабаром почав виконувати партії першого танцівника дягилевської трупі останнього періоду її існування. З 1929 по 1959 р., з невеликими перервами, Серж Лифарь був прем'єром і балетмейстером паризької Гранд-Опера.

Медальне поле аверсу (рис. 9) – дзеркальна поверхня, у лівій частині якої, розміщено виконаний рельєфом і контррельєфом плоский профільний, головний, звернений праворуч, ніби графічний, матовий портрет Сержа Лифаря. Унизу, праворуч від портрета – факсиміле видатного хореографа. Контраст світла, яке

випромінює дзеркальна поверхня, і тіні. Сержа Лифаря неможливо, як, мабуть, і кожную людину, зобразити тільки світлими тонами. У Лифаря було достатньо недругів, Олександр Бенуа, Сергій Григор'єв, Михайло Фокін відзначали у Лифарі «чрезмерное тщеславие», «крайнюю амбициозность». Можливо, саме ці властивості знадобилися Лифарю, без них він не став би тим, ким став. Проте хочеться відзначити тільки його численні таланти. Понад 200 балетів, поставлених класиком балетного мистецтва Сержем Лифарем, говорять самі за себе. Численні постановки, які базуються на неокласичному танці, свіжі й сьогодні: «Прелюдия к послеобеденному отдыху фавна» К. Дебюссі, «Икар» Ж. Сіфера та А. Оннегера, «Сюита в белом» Є. Лало та інші. Лифарь – автор двох десятків книжок про балет, для нього була створена кафедра хореографії у Сорбонні. Лифарь був іноземним членом Французької академії.

Реверс медалі – також дзеркальна поверхня; сцена, у центрі якої на підвищенні у вигляді квадрата автори зобразили низьким рельєфом, графічно Лифаря у ролі Ікара з однойменного балету знаменитої його постановки. Праворуч унизу, також графічно – силует будівлі Гранд-Опера. Праворуч під квадратом – напис українською мовою: «Київ 2002». По колу медального поля розміщено напис українською і англійською мовами: «IV Міжнародний конкурс балету імені Сержа Лифаря International Serge Lifar Ballet Competition».

І, нарешті, медаль, про яку ми не могли не згадати. На честь відкриття пам'ятника великому українському поетові Т. Г. Шевченку у Парижі в 1978 р. скульптори Т. Бобровникова та Б. Лисенко створили бронзову медаль (литво, 90 мм). Перша модель пам'ятника поету, зображеного на медалі, була створена скульптором М. Лисенко ще в 1945 р. З неї відлили кілька екземплярів. Один з них встановлено в Ашгабаді, інший – подаровано Україною Парижу. Медаль (рис. 10) була виготовлена для подарунка учасникам урочистого відкриття пам'ятника. Майже все медальне поле аверсу займає портретне зображення поета, більшу частину бюста, який увінчує пам'ятник, виконано у високому рельєфі. На глядача спрямовано прямий, дещо суворий погляд мудрих очей. Портрет вирішено у цілому дуже вдало. Тонко виліплено обличчя, українська сорочка із розстебнутим комірцем.

У центрі реверсу розміщено зображення пам'ятника (анфас) – бронзовий бюст на постаменті з червоного граніту (встановлений у Парижі у парку імені Т. Г. Шевченка поблизу церкви Сен-Жермен). Навколо зображення – напис французькою мовою: «Monument a T. Chevchenko. Paris. 1978».